

tische Tätigkeit sein. Um diese Kräfte auszunützen wäre es notwendig für die aus den Lagern Entlassenen eine Unterkunft zu schaffen wo sie unter Fürsorge eines polnischen Komitees zum Kampf gegen Sowjetrussland vorbereitet werden.

Władysław Studnicki
(podpis w oryginale)

MATERIAŁY DO DZIEJÓW NIEMIECKICH SOCJALISTÓW
W II RZECZYPOSPOLITEJ W ZBIORACH ARCHIWUM
FRIEDRICH EBERT STIFTUNG W BONN

Działalność niemieckich socjalistów w międzywojennej Polsce doczekała się ze strony polskich historyków kilku opracowań¹, niemniej materiały zgromadzone w fundacji SPD — *Friedrich Ebert Stiftung* w Bonn, stanowią dodatkowe uzupełnienie wykorzystanych polskich archiwaliów. W ramach *Archiv der sozialen Demokratie* znajdują się ciekawe dokumenty dotyczące przeszłości niemieckiego ruchu robotniczego w Europie. Polskiego historyka interesować zapewne będą źródła zgrupowane w zespole *Archiv der Deutschen Sozialistischen Arbeitspartei Polens (DSAP)*.

Zespół akt liczy ponad 2000 teczek o zróżnicowanej zawartości źródłowej. Obejmuje on dokumenty sporządzone przez samą partię i jej organizacje afiliowane. Zawiera także wspomnienia byłych działaczy DSAP, uczestniczących w wydarzeniach życia politycznego II Rzeczypospolitej, a więc w kręgu mniejszości niemieckiej, jak i polskiego ruchu robotniczego (sygn. A — a 1 do A — h 2).

Archiwum powstało w rezultacie pracy wielu osób dobrej woli z otoczenia dawnych niemieckich socjalistów w Polsce, którzy zorganizowali w 1956 r. zjazd byłych działaczy w Düsseldorfie. Postanowili oni wówczas zbierać materiały źródłowe do archiwum niemieckiego ruchu robotniczego. Na łamach własnego pisma „*Rundbrief der ehemaligen Mitglieder der Deutschen Sozialistischen Arbeitspartei Polens und des Deutschen Sozialistischen Jugendbundes Polens*” opublikowali w okresie lat 1956 - 1987 wiele relacji i wspomnień o życiu DSAP w przedwojennej Polsce. Całość zebranego materiału przekazano 11 lutego 1987 r. bibliotece i archiwum *Friedrich Ebert Stiftung* w Bonn.

Znajdują się tam więc materiały Erwina Thiema, b. członka zarządu DSAP okręgu łódzkiego, który w 1956 r. przedstawił swoje wspomnienia zatytułowane *Die Entwicklung der deutschen sozialistischen Arbeiterjugend in Mittelpolen in den Jahren 1922 - 1939* (A — d 1, Nr 233). Uzupełniające informacje przesłał Artur Kummert, członek b. zarządu *Deutscher Sozialistischer Jugendbund in Polen (DSJP)* podejmując temat *Die Ortsgruppe Lodz - Zentrum des DSJP*. Wiele interesujących źródeł do-

¹ M. Szczerbiński, *Niemieckie organizacje socjalistyczne w Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1986; J. Walczak, *Polska i niemiecka socjaldemokracja na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim po przewrocie majowym 1926 - 1939*. Katowice 1980.

starczył b. sekretarz zarządu okręgowego w Łodzi, wieloletni redaktor „Lodzer Volkszeitung” — Otto Heike, główny inicjator spotkań działaczy socjalistycznych w RFN. Na uwagę zasługują artykuły *Die Deutsche Sozialistische Arbeitspartei in Polen*, *Die Rolle der Deutschen in Polens Arbeiterbewegung*, *Die Deutsche Arbeiterbewegung in Polen. Entwicklung — und tragische Ende* (A — a1, Nr 23, 200; A — b 1, Nr 380)².

Obszaru województwa śląskiego z okresu międzywojennego dotyczą materiały byłych aktywistów partii tego terenu. Z Wiednia wspomnienia przesłał Franz Fabisch — *In Erinnerung an die leitenden Funktionäre der DSAP des Bezirks Bielitz-Biala bis 1939*, opisujący takich działaczy, jak: dr Siegmund Glücksmann, Franz Hönigsmann, Philipp Follmer, Johann Karch, Johann Lukas i inni. Na podstawie licznych notatek, korespondencji, wspomnień i oczywiście źródeł mogła powstać książka Gerharda Wurbsa *Die deutsche Arbeiterbewegung in Bielitz und Biala* (Stuttgart 1983). W górnośląskim okręgu DSAP działał Gerhard Pewellek, który poświęcił śląskim socjalistom wiele relacji. W artykule zatytułowanym *Die Tragödie der DSAP im Bezirk Polnisch-Oberschlesien 1932 - 1939* zrelacjonował działalność przywódcy Johanna Kowolla. Interesujące są informacje dotyczące jego losów po 1939 r. Poszukiwany przez Gestapo, udał się z rodziną do ZSRR³. Zdaniami G. Pawellka, córka Kowolla, Lilianna żyła i mieszkała przez cały okres okupacji, jak i po 1945 r. na terenie Chorzowa. Potwierdza to zachowane w archiwum zdjęcie rodziny Kowollów (z 1933) z adnotacją córki datowaną 3 października 1946 r. Tego typu doniesienia, jak i inne dane rozszerzają naszą wiedzę o losach niemieckich socjalistów w Polsce.

Na oddzielną uwagę zasługująteczki pod tytułem *Polnische Korrespondenz A-Z* (A — h 1, Nr 416 - 422) osobiście przekazane przez Otto Heikego, a dotyczące jego kontaktów z Polakami po 1945 r. Dwie teczki dotyczą działalności PPS na emigracji w Anglii i Belgii, a także *Polnische Sozialistische Partei in Deutschland* w okresie 1945 - 1983. Może to zainteresować historyków doby współczesnej.

Zachowane w zespole dokumenty obejmują podstawy programowe i organizacyjne DSAP (w tym liczebność, strukturę) w Polsce, głównie zaś na terenie Łodzi i okolicy oraz w województwie śląskim. Liczne dokumenty dotyczące organizacji kulturalno-oświatowych, młodzieżowych i sportowych partii, jak: *Arbeiter Turn und Sportverein*, *Bund für Arbeiterbildung* czy *DSJP* zawierają ciekawy materiał źródłowy.

Wśród dokumentów sporządzonych przez DSAP znajdują się odezwy, ulotki, instrukcje wyborcze do Sejmu Śląskiego i Sejmu RP oraz ciał samorządowych wraz z zestawieniami statystycznymi. Sprawozdania, rezolucje z poszczególnych zjazdów partyjnych i comiesięczne informacje z życia partii obrazują taktykę DSAP wobec obozu niemieckiego i społeczeń-

² Materiały uzupełnia prasa niemiecka po 1945 r., na łamach której byli działacze relacjonowali swoje uczestnictwo w życiu publicznym II Rzeczypospolitej. Były to: „Düsseldorfen Nachrichten”, „Kölner Stadtanzeiger”, „Heimatbote” potem „Ost und Mitteleuropäischen Arbeitskreis” z Düsseldorfu.

³ Zob. D. Sieradzka, *Johann Kowoll, działacz niemieckiego ruchu robotniczego na Śląsku*, „Z pola walki” nr 4/1987.

stwa polskiego, w tym też wobec PPS. Przy okazji zamieszczano składy personalne poszczególnych zarządów partii (A — a 1, Nr 6; A — b 1, Nr 202; A — e 1, Nr 97).

W prywatnych archiwach byłych członków DSAP zachowały się materiały dotyczące kontaktów J. Kowolla z SPD na emigracji po 1933 r. oraz przemytu nielegalnej literatury antyfaszystowskiej z Polski do Niemiec. W omawianym archiwum noszą one tytuł *Deutschland Berichte — Sopade. Der Bezirk Oberschlesien der DSAP (1933 - 1939)*. Stanowią one jedynie ilustrację do szerszej problematyki dziejów niemieckiego ruchu robotniczego. Na marginesie warto wskazać, że historyka bardziej zainteresuje inny zespół: *Emigration Sopade*, obrazujący obszernie działalność niemieckich socjalistów na emigracji i ich powiązania z DSAP w Polsce.

W ramach *Archiv der DSAP* przechowywane są również sprawozdania polskiego MSZ o życiu mniejszości niemieckiej (w tym i DSAP) w okresie międzywojennym⁴. Liczne fotografie, legitymacje i gazety partyjne podnoszą wartość zachowanego materiału. Zespół nie wyczerpuje całości kształtu materiału dotyczącego dziejów niemieckich socjalistów w Polsce, lecz przybliżył nam własną historię, dwudziestolecia międzywojennego, którą obok Polaków tworzyli również i Niemcy.

DANUTA SIERADZKA

GŁOS WOLNEJ POLSKI

W powojennych dziejach Polski są rocznice, których nie może zapomnieć nikt, komu bliskie są ideały wolności i niepodległości. Słusznie też światowe media, komentując 40. rocznicę powstania Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, podkreślają, że po latach komunistycznego zniewolenia narodu, który w duchu był zawsze wolnym, ta rożnica jest symbolem nowych czasów.

W środku stalinowskiej nocy, gdy wielu Polakom wydawało się, że nie wystarczy już nadziei, rozpoczęła pracę rozgłośnia radiowa, dzięki której polityczni uchodźcy z Polski zachowali łączność z ojczyzną. O jej celach mówił w takich słowach prezes amerykańskiego Komitetu Wolnej Europy admirał Harold Miller:

„Zadaniem nowej rozgłośni będzie przebijanie żelaznej kurtyny słowami prawdy (...). Nie chodzi o to, by mówić społeczeństwu jak ma myśleć i postępować (...). Jeśli będzie znało prawdę, samo wytworzy sobie własny pogląd i wyciągnie swoje własne wnioski. Obecna sytuacja w Polsce podobna jest do czasów okupacji hitlerowskiej, z jedną zasadniczą różnicą. Nie toczy się dziś otwarta wojna (...). W tej sytuacji główne zadanie Polaków i innych narodów ujarzmionych musi polegać na podtrzymaniu upartej, zdecydowanej postawy oporu wobec doktryny komunistycznej (...). Polska musi zachować na przyszłość swoją narodową kulturę,

⁴ Noszą one sygnatury A — a 1, Nr 341 - 349 — Auszüge aus den Geheimberichten des polnischen Innenministeriums in Warschau über die Tätigkeit der nationale Minderheiten in Polen.